

BLAGINJA PREBIVALSTVA IN NJENA TRAJNOST

dr. Ana Murn, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj

JEL: I310, Q010

UDK 338.27

Povzetek

Preučevanje dejavnikov, ki vplivajo na blaginjo družbe, in določitev ustreznih meril za njeno merjenje je pomembno ne le za spremljanje blaginje, temveč tudi za načrtovanje razvoja in vodenja ustreznih politik. Bruto domači proizvod teoretično nikoli ni bil zamišljen kot merilo blaginje, pozneje pa se je v praksi uveljavil kot njeno najpomembnejše merilo. Ko država doseže določeno raven dohodkov, ki zagotavljajo osnovne materialne potrebe prebivalstva, se prebivalci preusmerijo na nematerialne dejavnike, kakor so zdravje, izobrazba, socialna povezanost, demokracija, urejeno okolje ipd., torej na dejavnike, ki vplivajo na njihovo srečo in zadovoljstvo z življenjem. Naloga države kot institucije je, da s politikami in razpoložljivim naborom ukrepov razvija dejavnike, ki vodijo k izboljševanju blaginje posameznikov in družbe kot celote sedanjih in prihodnjih generacij.

Ključne besede: subjektivna blaginja, blaginja družbe kot celote, trajnost, razvoj

Abstract

The study of factors that influence the well-being of society and the establishment of appropriate criteria for measuring well-being is important not only for monitoring but also for planning development and policy making. In theory, gross domestic product was never intended as a measure of well-being, but in practise it became the most important criterion and a widely used measure. When a country achieves a certain level of income to ensure the basic material needs of the population, the population shifts to intangible factors, such as health, education, social cohesion, democracy, leisure time etc., factors that affect their happiness and life satisfaction. The task of the state as an institution is to develop policies and make available sets of measures that lead to improvement of the well-being of individuals and society as a whole for present and future generations.

Key words: subjective well-being, societal well-being, sustainability, development

Uvod

Na vprašanje, kaj dejansko pomeni razvoj družbe, znanost in empirija še nista dali zadovoljivega odgovora. Po letu 1990 je v literaturi vse več prispevkov, ki prehajajo od sedanjega koncepta ekonomskega razvoja na širši koncept blaginje, ki se preusmerja na človeka in družbo kot celoto ter zajema tudi njen trajnostni razvoj. To pomeni, da poleg razvoja na področju zagotavljanja ekonomske blaginje zajemajo tudi razvoj na področjih družbene in okoljske blaginje. Končni cilj razvoja družbe je opredeljen kot sreča ali zadovoljstvo z življenjem posameznikov in kot kakovost življenja, blaginja oziroma blagostanje družbe kot celote.

V literaturi ni enotne opredelitve blaginje, pa tudi terminologija še ni povsem poenotena (Javornik, 2011). Blaginja, blagostanje in kakovost življenja se praviloma uporabljajo sinonimno in vključujejo različne dejavnike. Ekonomska (tudi materialna) blaginja se ponekod pojmuje kar kot življenjska raven, čeprav je ta nekoliko ožji pojem kakor blaginja, ker zajema le njeno denarno plat. Povsem nesporno ni niti to, ali se blaginja izraža samo kot subjektivna blaginja posameznikov, ki se izraža kot sreča ali zadovoljstvo z življenjem, ali ji moramo dodati še druge elemente, ki izkazujejo družbeno blaginjo. Na ekonomsko in družbeno blaginjo

vpliva tudi kakovost okolja oziroma okoljska blaginja, ki jo literatura šele v zadnjem času obravnava ločeno kot tretjo razsežnost blaginje, predhodna dela pa so jo pojmovala kot del družbene blaginje.

Konceptu blaginje, ki ločeno obravnava ekonomsko, družbeno in okoljsko blaginjo, so konec osemdesetih let dodali še trajnost. Leta 1987 je Brundtlandova komisija v posebnem poročilu (Our Common Future, 1987) sprejela koncept trajnostnega razvoja. Trajnostni razvoj je opredeljen kot način razvoja, ki določa razvoj sedanje generacije, vendar ne omejuje možnosti prihodnjih generacij za kritje svojih potreb. Trajnost je torej opredeljena z zadovoljevanjem potreb sedanje generacije, ki ne bi ogrozila vsaj enakovrednega zadovoljevanja tudi prihodnjim generacijam. Do tedaj pojmovana trajnost pri okoljskem razvoju se je razširila še na ekonomski in družbeni razvoj. Pristopov k trajnosti blaginje je več, vsi pa poudarjajo potrebo po oblikovanju premoženja ali zalog kapitala, ki bi lahko nastopal kot ekvivalent uničenja neobnovljivih virov (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2009, str. 61). To pa pomeni, če človek pri oblikovanju sedanje blaginje uniči neobnovljivi naravni vir, mora prihodnji generaciji ponuditi v zameno povečano premoženje ali zaloge v fizičnem, človeškem ali socialnem kapitalu.

Ekonomske raziskave, ki iščejo povezave med dohodki (bruto domačim proizvodom) in blaginjo, izraženo kot sreča ali zadovoljstvo z življenjem, kažejo, da se na določeni ravni dohodkov blaginja posameznikov, izražena kot subjektivna sreča, in družbe kot celote ne povečuje več. Razlogov zato je več in so tudi v individualnem dožemanju sreče in človekove prilagoditve, nedvomno pa je to tudi posledica dejavnikov, ki določajo srečo. Nekateri dejavniki izhajajo iz povsem osebnostnih značilnosti in vrednot, drugi pa so objektivni in so posledica organiziranja družbe in možnosti ljudi, da sodelujejo v procesu odločanja o razvoju družbe in pri izbiri dobrin, ki jim naj bi jih zagotavljala država. Učinkovito delovanje države in njenih politik je pomembno za blaginjo njenih prebivalcev sedanje generacije, prek ustreznega načrtovanja razvoja in koriščenja razpoložljivih virov pa tudi za prihodnje.

Za načrtovanje razvoja in vodenje politik mora imeti država na voljo ustrezne podatke o blaginji njenih prebivalcev. Po letu 1990, predvsem pa po letu 2008, se znanstvena in empirična stroka v čedalje večji meri usmerja k oblikovanju teoretičnih, metodoloških in podatkovnih temeljev za opredeljevanje in merjenje blaginje. Subjektivna merila, izražena v obliki javnomnenjskih anket, odražajo tudi dejavnike, ki jih ne moremo neposredno povezovati z blaginjo, zato so za merjenje blaginje nezadostni, samo objektivna merila blaginje, temelječa na statističnih podatkih, pa ne odražajo preferenc prebivalstva. Zato pri oblikovanju meril svetovne institucije in posamezne države vse bolj uporabljajo kombinacije subjektivnih in objektivnih meril. Nekatere med njimi skušajo med različnimi merili izračunati sintezni kazalnik. Združeno kraljestvo in Avstralija ter nekatere druge države želijo oblikovati takšno merilo blaginje, ki bi posnemalo prakso Butana, ki se je leta 1970 odločil, da bo maksimiral bruto nacionalno srečo, ne pa bruto nacionalni dohodek. Smiselnost maksimiranja blaginje kot osrednjega cilja razvoja družbe skriva pasti, zato mu številni strokovnjaki nasprotujejo, smiselno pa je, da se oblikujejo različna merila, ki izkazujejo blaginjo po njenih dejavniki (Frey in Stutzer, 2007, str. 15). Zato je pomembno, da se pri oblikovanju meril preudarno določijo dejavniki blaginje z vidika različnih življenjskih vidikov, ki imajo najpomembnejši vpliv na blaginjo posameznikov in družbe kot celote.

Poleg uvoda prispevek sestavljajo tri poglavja. V prvem poglavju analiziramo najpomembnejši merili blaginje, to sta bruto domači proizvod in sreča ter njuno medsebojno povezanost; v drugem analiziramo dejavnike, ki vplivajo na blaginjo posameznikov in družbe kot celote, ter njihovo zajetje pri oblikovanju meril blaginje v praksi; v tretjem poglavju pa nakazujemo vlogo države pri načrtovanju razvoja in oblikovanju politik, ki zagotavljajo blaginjo prebivalstva sedanjih in prihodnjih generacij ter s tem vplivajo na srečo in

zadovoljstvo z življenjem posameznikov in družbe kot celote. Prispevek končujemo s sklepom.

1. BDP in sreča kot cilja in merili blaginje

Razvoj družbe se v svetovnem merilu izraža z merilom bruto domači proizvod (BDP) na prebivalca. Običajni razvojni cilj vsake države je opredeljen kot rast BDP, ki naj bi zadovoljila poslovne subjekte pri zadovoljevanju njihovega cilja maksimiranje dobičkov, in tudi družbo ter posameznike z rastjo njene blaginje. Zato ne preseneča, da je bila kot usmeritev razvoja Slovenije za obdobje 2006–2013 na prvem mestu zapisana usmeritev v trajnostno povečanje blaginje in kakovosti življenja prebivalstva, med štirimi temeljnimi cilji pa je bil na prvem mestu ekonomski cilj, ki je predvideval v naslednjih desetih letih preseči povprečno gospodarsko razvitost Evropske unije (EU). Kot osrednje merilo razvoja je bil določen BDP na prebivalca v standardu kupne moči (Strategija razvoja Slovenije – SRS, 2005, str. 7–8). Rast blaginje prebivalstva je povezana z rastjo BDP, vendar ekonomska rast ni njen izključni dejavnik. Hkrati ima BDP kot merilo blaginje številne pomanjkljivosti, zato te ne more meriti. Kot merilo blaginje posameznikov se uporablja subjektivno izraženo mnenje ljudi o njihovi blaginji, najpogosteje pojmovano kot subjektivna sreča ali zadovoljstvo z življenjem. Rast subjektivne blaginje prebivalcev pa se bolj povečuje z izboljševanjem odgovornosti, učinkovitosti in stabilnosti države, delovanjem prava ter kontrolo korupcije; pri čemer so učinki, ki izhajajo iz delovanja institucij, precej večji kakor tisti, ki izhajajo iz produktivnosti in ekonomske rasti (Halliwell, 2001, povzeto po Frey in Stutzer, 2002, str. 402–403).

1.1 Pomanjkljivosti BDP kot cilja in merila blaginje

Že pri sprejemanju nacionalnih računov je bilo jasno poudarjeno, da BDP ne more biti cilj razvoja in merilo blaginje prebivalcev. Razlogov, zakaj BDP ne more biti merilo blaginje, je več, v ospredju pa so pomanjkljivosti, ki izhajajo iz sprejetih in uveljavljenih pravil nacionalnega računovodstva. Pomanjkljivosti so predvsem pri neizkazovanju proizvodnje storitev gospodinjstev za lastno potrošnjo in prostovoljnega dela, neustreznem vrednotenju storitev, ki jih zagotavlja država, ter pri neupoštevanju uničevanja naravnega okolja. Krueger in sodelavci (2009, str. 3) opozarjajo še na distorzije, ki izhajajo iz nepopolne konkurenčnosti trga, in distorzije, ki so posledica porazdelitve dohodka.

Merila proizvodnje in dohodkov v nacionalnih računih zajemajo vse netržne proizvode gospodinjstev (to je proizvode za lastno potrošnjo) in pomembne storitve, povezane s proizvodnjo (rente), ne pa tudi storitev, ki jih gospodinjstva proizvajajo za lastno potrošnjo, kar

pa zelo vpliva na materialno življenjsko raven. Različne študije so pokazale, da je obseg teh storitev zelo velik. Navajamo le dve. Prva, ki je izhajala iz porabe prostega časa, je ocenila, da v povprečju ljudje v Franciji potrošijo 17 % več časa za opravljanje gospodinjskih opravil kakor pri plačanih aktivnostih (Vaury, 2003, str. 1–2). V drugi študiji so vrednost proizvodnje storitev gospodinjstev merili s stroški, to je z vrednostjo dela in trajnih dobrin gospodinjstev, s katerimi se te storitve proizvajajo. Pri vrednosti dela je bila upoštevana primerna višina plač brez prispevkov in davkov ter število porabljenih ur za proizvodnjo storitev za lastno potrošnjo. Vrednost kapitala je bila ocenjena na podlagi v proizvodnji uporabljenih trajnih dobrin. Izračuni so pokazali, da znaša proizvodnja storitev gospodinjstev za lastno potrošnjo v obdobju 1995–2006 v Franciji okoli 35 % konvencionalno merjenega BDP, na Finskem okoli 32 % in v ZDA okoli 30 % (Stiglitz, Sen in Fitoussi, 2009, str. 128–131).

V nacionalnih računih ni zajeto tudi prostovoljno delo, ki ga opravljajo gospodinjstva. Prostovoljno delo je zelo široko razpredeno in zajema različne aktivnosti v družbi; navsezadnje tudi sosedsko pomoč (npr. brezplačno popravilo kolesa prijatelju ali pomoč sosedu pri gradnji hiše) in dela za prostovoljne organizacije (npr. Rdeči križ, gasilska društva). Prostovoljno delo je po izračunih Vaurya (2003, str. 1–2) velik prispevek k povečevanju življenjske ravni in ekonomske blaginje prebivalstva, po obstoječem nacionalnem računovodstvu se uvršča med prikrito ekonomijo in samo v določenih primerih ne pomeni tudi potencialnega BDP.

Danes storitve v razvitem svetu predstavljajo dve tretjini proizvodnje in zaposlovanja. Hkrati je merjenje cen in količin pri storitvah težje kakor pri proizvodih. Statistični uradi na splošno uporabljajo podatke o količini prodaje kot kazalnik količine tržnih storitev. Ta metoda ne upošteva sprememb v njihovi kakovosti. Zlasti težko je meriti storitve, ki jih zagotavlja država. Med njimi so med individualnimi storitvami najpomembnejše storitve izobraževanja in zdravstva, njihova razpoložljivost, dostopnost in kakovost pomembno vplivajo na blaginjo. Obseg teh storitev je velik v vseh državah, njihovi proizvodi pa so slabo merjeni. Problematični sta njihova količina in vrednost. Tradicionalno se merijo z vhodi (angl. *inputi*), to je z izdatki, ki jih uporabljamo pri njihovi proizvodnji. Ker je dodana vrednost sestavljena iz dveh poglavitnih delov – plač in dobičkov, dobičkov pa pri javnih storitvah ni, se dodana vrednost meri z izdatki za plače. Raziskave so pokazale, da so javne storitve, merjene z izdatki, običajno ocenjene nižje, kakor če bi bile merjene z izhodi (angl. *outputi*) (Vaury, 2003, str. 1–2). Nekatere evropske države, Avstralija in Nova Zelandija so razvile merila, ki merijo dejanske izhode. Merila izhodov v zdravstvu izkazujejo število pacientov, pri izobraževanju pa število študentov. Rezultati tako merjenih storitev kažejo drugačne rasti, kakor jih izkazujejo izdatki, zato so te storitve v

nekaterih državah podcenjene, v drugih pa precenjene. Posamezne raziskave po dejavnostih so pokazale, da so v ZDA izdatki v zdravstvu na prebivalca zelo visoki, višji kakor v državah EU, po standardnih zdravstvenih kazalnikih izhodov pa zdravstvo v ZDA dosega precej slabše rezultate. V Združenem kraljestvu je povprečna letna ekonomska rast zdravstva v obdobju 1995–2003, merjena z izhodi, 2,75 %, kar je, podobno kakor v ZDA, manj kakor jo izkazuje merilo izdatkov (3 %). Podobni rezultati so bili ugotovljeni tudi za Francijo. Meritve na Danskem pa kažejo, da so zdravstvene storitve, merjene s izhodi, rasle hitreje kakor tiste, ki so bile merjene z izdatki (Atkinson, 2005 v: Stiglitz, Sen in Fitoussi, 2009, str. 26–27).

Med javnimi dobrinami so tudi storitve oblikovanja in vodenja politik, zagotavljanje varnosti in pravic, torej tiste, ki prispevajo k proizvodnji. Po nacionalnih računih se izdatki zanje uvrščajo med vmesno potrošnjo, ker ne zagotavljajo neposredne koristi, ki povečuje končne vrednosti proizvodov in storitev, torej BDP. Pri nekaterih izdatkih za to skupino bi bilo bolj smiselno, da bi se v določenih pogojih upoštevali kot investicije (npr. izdatki za raziskave in razvoj), ker se njihovi prispevki odražajo predvsem v kakovosti materialnega in človeškega kapitala.

Pomembna pomanjkljivost merjenja BDP je tudi ta, da vedno vključuje le pozitivne vrednosti. Če je nekaj uničenega in potem zasebne družbe to na novo zgradijo, se dvigne BDP, čeprav ekonomska blaginja ostane nespremenjena. Glavni pomanjkljivosti takega pristopa sta dve (Vaury, 2004, stran 2): prvič, proizvodnja, ki jo meri BDP, je pogosto nadomestilo za predhodno uničenje (cikloni, kriminal); drugič, proizvodnja, ustvarjena s koriščenjem naravnih in človeških virov, ni pri izkazovanju BDP enotno obravnavana (primer: Združeno kraljestvo in Francija imata podoben bruto domači proizvod, čeprav delavci v Združenem kraljestvu delajo 25 % več kakor v Franciji). Še večja razhajanja so v državah, v katerih BDP temelji pretežno na izkoriščanju njihovih naravnih virov. Naravni viri so sicer spoznani kot ekonomska sredstva, vendar so podatki o njihovi izrabi redko razpoložljivi (Stiglitz, Sen in Fitoussi, 2009, str. 92–93). Razvrednotenje naravnega okolja po sedanjih standardih nacionalnih računov ni predmet nacionalnega računovodstva, ker naravno okolje (zrak, biološka raznovrstnost) ni del ekonomskih sredstev.

Čeprav so opredeljene pomanjkljivosti BDP kot merila blaginje že dolgo znane, se je BDP v svetu uveljavil kot najpomembnejše merilo blaginje, ker drugega primernega merila ni bilo. V zadnjih dvajsetih letih so ga postopno začele nadomeščati druge sestavine nacionalnih računov (npr. nacionalni dohodek, potrošnja), vendar poglavitnih pomanjkljivosti pri merjenju blaginje niso odpravile. Raziskave ciljev in meril blaginje so se preusmerile na ocenjevanje zadovoljstva z življenjem in sreče, predlagan pa je tudi alternativni

način merjenja blaginje, ki temelji na porabi časa in čustvenih izkušnjah (Krueger in sodelavci, 2009, str. 4).

1.2 Sreča, zadovoljstvo z življenjem kot cilj in merilo blaginje

Zaradi pomanjkljivosti BDP in njegovih izpeljank pri merjenju blaginje posameznikov in družbe dajejo strokovnjaki prednost merilom subjektivne blaginje. Frey in Stutzer (2009, str. 5) prednosti merjenja subjektivne blaginje z merili sreče vidita v: (i) merjenje subjektivne blaginje vključuje nematerialne vidike človekove blaginje, (ii) merila sreče veljajo za izhodni učinek (angl. *output*; npr. znanje in zdravje prebivalstva), ki je iz merjenja bruto nacionalnega proizvoda izključen, ker se ugotavlja po vhodih (angl. *input*; npr. po izdatkih za izobraževanje in zdravstvo), (iii) merila sreče pomenijo subjektivno vrednotenje posameznikov po doseženih rezultatih in (iv) merila sreče so sposobna zaobjeti rezultate in postopkovne koristi, ki izhajajo iz političnih institucij in procesov.

V ekonomski literaturi se blaginja posameznika pojmuje kot subjektivna blaginja. Subjektivna blaginja (angl. *subjective well-being*) je znanstveni pojem, ki izhaja iz psihologije in opredeljuje pozitivne ali negativne čustvene izkušnje posameznikov – srečo ali zadovoljstvo z življenjem (Frey in Stutzer, 2002, str. 403) in se meri z anketiranjem, pri čemer anketiranci sami ocenjujejo obe kategoriji po določeni lestvici. Medtem ko je za Freya in Stutzerja (2002, str. 402) sreča ultimativni cilj življenja vsakega posameznika in v svojih raziskavah redno uporabljata kazalnik sreče, drugi raje uporabljajo kazalnik zadovoljstvo z življenjem, ker menijo, da bolj odraža dolgoročnost blaginje. Čeprav se merjenji med seboj nekoliko razlikujeta, je stopnja povezanosti med njima visoka, saj obe zajemata čustveno stanje posameznika (Kahneman in Krueger, 2006, str. 8–9).

Ekonomska znanost je zasnovana na klasičnih doktrinah, vendar je sreča lahko merjena in uporabljena kot determinanta ekonomske politike. V zgodovini je bila pojmovana kot korist (angl. *utility*) (Bentham J.), ki se izraža v veselju ali bolečini. Večje spremembe je prinesla nova ekonomika blaginje oziroma blagostanja (angl. *New Welfare Economics*). V tridesetih letih dvajsetega stoletja je John R. Hicks prikazal človekovo obnašanje in s tem pojasnil posebno povpraševanje po dobrinah na podlagi relativnih koristi. Presojanje blaginje je bilo izvedeno prek Paretovega kriterija. Te spremembe so močno poenostavile ekonomske analize. Od tedaj je merjenje subjektivne blaginje ali na kratko sreče močno napredovalo in je ne samo uresničljivo, temveč potrebno (Frey, Stutzer, 2002a, str. 1–3). Evalvacija neto učinkov na individualne koristi je potrebna zaradi ekonomske politike, ki mora tehtati (angl. *trade-off*) med posameznimi cilji, zlasti med nezaposlenostjo in inflacijo. Merjenje sreče postaja koristno tudi zaradi ugotavljanja učinkov, npr. kakovosti upravljanja države in velikosti

socialnega kapitala na blaginjo posameznikov.

Posamezni prebivalci v družbi ne morejo vedno maksimirati svoje lastne koristi, zato je smiselno iskati najboljše koristi za družbo kot celoto. Maksimiranje blaginje družbe kot celote so kot cilj ekonomske politike spodbujali že v 18. stoletju (Bentham, 1789; Edgeworth, 1881), v moderni ekonomiji pa s Tinbergnom (1956) in Theilom (1964). Frey, Stutzer (2007, str. 12–14), vidita v maksimiranju agregatne sreče, to je v maksimiranju vloge blaginje celotne družbe, dvomljiv pristop. Zaradi različnosti, ki vlada med ljudmi, in med cilji politikov, agregatna sreča ne zajema vseh delov družbe, zato je ultimativni cilj družbe kot celote subjektivna sreča posameznika, na kar vplivajo tudi dejavniki, kakor so npr. lojalnost, odgovornost, dobro mnenje o samem sebi, osebni razvoj, pravičnost, religioznost, svoboda. Vsekakor pa je za srečo prebivalcev v prihodnosti pomembna tudi agregatna sreča, še posebej če interveniranje države vodi k dolgoročnim spremembam škodljivega obnašanja (npr. alkoholizma), ki kratkoročno prav tako daje občutek sreče. Smiselno je, da merjenje sreče usmerjamo bolj kakor na agregatni kazalnik na več različnih kazalnikov, ki osvetljujejo različne vidike blaginje.

Najnovejše raziskave zadnjih dvajsetih let dokazujejo, da je merjenje blaginje s subjektivnim izražanjem mnenj posameznikov pomembno tudi za spremljanje ekonomskih pojavov in zakonitosti. Kahneman in Krueger (2006, str. 22) podarjata štiri vidike uporabe takšnih meril blaginje: (i) subjektivne ocene blaginje so zelo uporabne pri tradicionalni analizi blaginje; (ii) razpoložljivi rezultati analiz kažejo, da maksimiranje blaginje dosegamo bolj učinkovito s povečanjem družbenih stikov (oziroma razvojem v socialnem kapitalu) kakor pa s povečevanjem potrošnih možnosti prebivalstva prek dohodkov, (iii) za posameznikovo blaginjo je pomembnejši njegov položaj v družbi kakor pa dohodek in (iv) čeprav je zadovoljstvo z življenjem relativno stabilno, se lahko s spremembo okoliščin tudi spremeni. Predvsem drugi in tretji vidik uporabe meril subjektivne blaginje potrjujejo tudi raziskave o povezavi med dohodki in srečo.

1.3 Povezava med dohodki in srečo

Koncept sreče je bil uveden v ekonomsko teorijo že leta 1974 z delom Richarda A. Easterlina (1974, str. 118–119), ki je preučeval stopnjo ekonomskega razvoja in skupno srečo prebivalstva. Osredotočil se je na povezavo med subjektivno srečo prebivalstva in njihove dohodke v obdobju 1946–1970 v 19 državah, pri tem pa uporabil Gallupove in Cantrilove podatke o sreči posameznikov. Ugotovil je, da so med državami razlike, ki so odvisne od razlik v ravneh doseženih dohodkov, vendar pa na določeni ravni razvitosti rast dohodkov ne vpliva več na srečo prebivalstva. Na podlagi te raziskave se je v literaturi uveljavil izraz »Easterlinov paradoks«, ki

razlaga, zakaj v času s hitro gospodarsko rastjo ljudje niso bolj srečni. V raziskavi, ki jo je objavil leta 1995 (1995, str. 44), so se njegove poglobitve ugotovitve izpred dvajsetih let v glavnem potrdile, natančnejše analize pa so pokazale, da rast dohodka vendarle poveča srečo nekaterim prebivalcem. Rezultati raziskave so pokazali odvisnost od materialnih norm, na podlagi katerih se presojata blaginja prebivalcev in povečanje nekaterih deležev dejanskih dohodkov družbe. Ideja o povezovanju subjektivne sreče, dohodkov in drugih dejavnikov blaginje družbe je med ekonomisti množične privržence dobila v poznih devetdesetih letih. Ekonomika sreče (angl. *The Economics of Happiness*) se zadnja leta povezuje s t. i. züriško skupino raziskovalcev pod vodstvom Bruna S. Freya in londonske skupine (Layard, Mayraz, Nichell).

Freyevi in Stutzerjevi študiji (1999, 2002a) na podlagi različnih raziskav sreče Easterlinove ugotovitve v glavnem potrjujejo. V študiji iz leta 1999 sta z anketiranjem več kakor 6000 Švicarjev ugotovila, da ima enak dohodek statistično pomembno pozitiven, vendar majhen učinek na srečo (1999, str. 20). Z drugo študijo (2002a str. 13) sta ugotovila tudi, da je v določeni časovni točki znotraj posamezne države visok dohodek povezan z višjo subjektivno srečo. Nasprotno pa visok dohodek na prebivalca ne povzroči tudi višjega zadovoljstva z življenjem v zahodnih razvitih državah.

Layard ugotavlja, da prebivalce skrbi njihov relativni dohodek, ne pa njegova absolutna raven. Absolutna raven dohodkov je za srečo pomembna le tedaj, ko je njihova raven nizka. Z raziskavo (2003, str. 17) se sklicuje tudi na Hellivellowo oceno, da ko država preseže 15.000 USD na prebivalca, je raven izražene sreče neodvisna od dohodkov na prebivalca. Leta 2007 je s sodelavci (Layard, Mayraz, Nickel, 2007, str. 23) z analizo stroškov in koristi (angl. *cost-benefit*) ugotavljal, kako sprememba dohodka vpliva na srečo ljudi (po spolu, starosti, izobrazbi, zakonskemu stanu) ob upoštevanju ravnih dohodkov in pri tem uporabil različne ankete o sreči. Ugotovil je, da razlike med različnimi skupinami ljudi niso vplivale na splošno ugotovitev, da marginalna korist dohodka na srečo ljudi pada z višino dohodka. Z raziskavo, objavljeno leta 2009 (str. 14–15), pa so avtorji ugotovili celo, da se sreča v ZDA ni izboljšala od leta 1950, čeprav so se dohodki zelo povečali. Podobne rezultate so našli tudi v Zahodni Nemčiji, zato so študijo končali z ugotovitvijo, da relativni dohodki ne vplivajo na srečo in zadovoljstvo z življenjem.

Nekoliko drugačna je študija Stevenson in Wolfersa (2008, str. 28–29), ki trdita, da so bile dosedanje raziskave, ki niso našle povezave med dohodki in srečo, preveč robustne. Razmerje med dohodki in srečo sta preučevala po treh merilih: med bogatimi in revnimi državljani v državi, med bogatimi in revnimi državami ter spremembe v povprečju dohodkov in izraženo srečo. Njune ključne ugotovitve so bile, da je razmerje

med srečo in dohodki znotraj države med revnimi in bogatimi enako kakor med revnimi in bogatimi državami in podobno tudi kot povprečje v času. Njihova medčasovna primerjava je pokazala, da sreča raste v obdobjih ekonomske rasti. Pomembno izjemo sta našla pri Združenih državah Amerike, saj se v tej državi sreča ni povečala zadnjih 35 let. Zadovoljstvo z življenjem je v Evropi raslo, pri čemer je bila njena rast večja v državah z najbolj robustno ekonomsko rastjo.

2. Dejavniki, ki vplivajo na blaginjo

Na blaginjo posameznikov, izraženo kot sreča ali zadovoljstvo z življenjem, vplivajo številni dejavniki od demografskih, ekonomskih, socioloških, psiholoških in podobnih. Njihovo veliko število zahteva tudi različne strokovnjake, ki vsak s svojega zornega kota obravnavajo njihove vplive na blaginjo posameznikov in družbe kot celote. Čeprav se večina dejavnikov, ki vplivajo na srečo ali zadovoljstvo z življenjem posameznikov, odraža na blaginji družbe kot celote, pa so med njimi še druge povezave, tako da seštevki blaginje posameznikov ni povsem enakovreden blaginji družbe kot celote.

Merjenje blaginje posameznikov in družbe kot celote, ki naj bi zajelo različne dejavnike, ki nanjo vplivajo, je pomembno za državo kot glavnega načrtovalca, povezovalca in izvajalca razvoja družbe. Država razvoju usmerja in koordinira prek različnih politik, ki pokrivajo posamezne dejavnike blaginje. Zato je pomembno, da se razvijejo ustrezna metodološka orodja in podatkovne podlage, s katerimi bi lahko merili velikost, kakovost in medsebojne povezave različnih dejavnikov, ki vplivajo na blaginjo posameznikov in družbe kot celote.

2.1 Dejavniki, ki vplivajo na blaginjo posameznikov

Različnih dejavnikov, ki vplivajo na subjektivno blaginjo oziroma srečo posameznikov, so se zavedli že prvi raziskovalci sreče. Easterlin (1974, str. 96) je ugotovil, da na srečo posameznikov v večini držav najbolj vplivajo ekonomski dejavniki, družina in zdravje posameznikov.

Sreča je po Freyu in Stutzerju (2002a, str. 3–11) odvisna od: (i) demografskih oziroma osebnostnih dejavnikov (spol, starost, zakonski stan, narodnost, izobrazba, zdravje), (ii) ekonomskih dejavnikov (brezposelnost, dohodek, inflacija) in (iii) institucionalno/političnih dejavnikov (možnost neposredne udeležbe v političnem življenju, stopnja politične decentralizacije). Med ekonomskimi dejavniki so po njenem mnenju ključni: (a) vpliv dohodka, kjer raziskave kažejo, da višji dohodek ne pomeni višje sreče; ko postanejo ljudje zadovoljni z materialnim položajem, začnejo svojo pozornost usmerjati v nematerialno udejstvovanje; (b) vpliv brezposelnosti, pri čemer raziskave kažejo, da osebna brezposelnost povzroča nesrečnost ljudi, zato

brezposelnost znižuje blaginjo bolj kakor katerikoli drug dejavnik; ljudje so nezadovoljni tudi glede splošne brezposelnosti v družbi; (c) vpliv inflacije ima negativne učinke, ko je ta nepredvidljiva in spremenljiva, ker zmanjšuje blaginjo posameznikov, ki jo občutijo kot padec življenjske ravni in povečanje življenjskih stroškov, vendar na splošno brezposelnost v večji meri zmanjšuje srečo posameznikov kakor inflacija.

Najširši pregled dejavnikov blaginje so podali Dolan, Peasgood, White (2008), saj so v prispevku nanizali tudi pregled literature od leta 1990. Pri pripravi pregleda so izhajali iz terminologije, ki blaginjo posameznikov opredeljujejo kot subjektivna blaginja, sreča in zadovoljstvo z življenjem. Čeprav je zadovoljstvo npr. z delovnimi razmerji in zdravjem za pojasnjevanje subjektivne blaginje zelo pomembno, ni njeno popolno merilo (Dolan, Peasgood, White 2008, str. 96). Avtorji so dejavnike razdelili v sedem skupin (dohodki, osebne lastnosti, značilnosti družbe, poraba časa, vedenja in zaupanje sebi/drugim/življenju, odnosi in široko družbeno ter politično okolje), v okviru katerih je opredeljenih več podskupin (Dolan, Peasgood, White, 2008, str. 97-111).

V prvo skupino so uvrščeni dohodki. Relativni dohodki so z blaginjo močno povezani, dodatni dohodki pa blaginje ne povečujejo. Za blaginjo je odločilno tudi dojemanje finančnega statusa, ki je pomembnejši od dejanskih dohodkov.

V drugo skupino so uvrščene osebne lastnosti, ki se delijo na leta, spol, etničnost in drugo. Med leti (starostjo) in subjektivno blaginjo je negativna povezava, pri čemer nastaja tako imenovana U krivulja, najmanj zadovoljni so prebivalci v srednjih letih (32–50 let). Pri spolu večina študij ne zazna razlik, nekatere pa kažejo, da so srečnejše ženske. Pri etičnih skupinah je izražanje blaginje odvisno od zastopanosti in statusov etničnih skupin; v Združenih državah Amerike so Afroameričani manj srečni od njenih povsem belih prebivalcev. Na subjektivno blaginjo posameznikov vplivajo tudi druge osebne lastnosti; bolj srečni so npr. bolj samozavestni ljudje.

Tretjo skupino tvorijo značilnosti družbe oziroma njena organiziranost pri zagotavljanju izobrazbe in zdravja ljudi, odpiranju delovnih mest in pri odnosu do brezposelnosti. Na področju izobrazbe večina študij kaže, da obstaja pozitivna povezava med ravno izobrazbo in subjektivno blaginjo, posamezne študije pa, da je srednja raven izobrazbe najbolj povezana z življenjskim zadovoljstvom. Nesporno je, da obstaja močna povezanost med izobrazbo in zdravjem. Na področju zdravja so bile ugotovljene močne povezave med zdravjem (fizičnim in psihičnim) in subjektivno blaginjo, pri čemer je psihično zdravje še pomembnejše od fizičnega. Študij, ki bi kazale povezavo med zagotavljanjem delovnih mest (vrsto dela) in subjektivno blaginjo, je malo, vendar se kažejo razlike pri ocenjevanju

blaginje med zaposlenimi in samozaposlenimi, pri čemer je najdena robustna pozitivna povezava med samozaposlenimi in subjektivno blaginjo. Pri brezposelnosti je ugotovljena močna in zelo negativna povezanost s subjektivno blaginjo. Med različnimi skupinami prebivalstva brezposelnost bolj prizadene moške kakor ženske, prebivalce srednjih let bolj kakor mlade ali starejše in bolj izobražene bolj kakor manj izobražene. Manj so prizadeti tudi tisti, ki brezposelnost nadomestijo z drugimi delovnimi aktivnostmi. Po končanju brezposelnosti se zadovoljstvo z življenjem ne vrne na enako raven, kakor je bila pred brezposelnostjo.

Četrto skupino tvori poraba časa, ki zajema: delovni čas, menjavanje delovnega časa, skrb za druge, članstvo v organizacijah in prostovoljno delo, osebne in verske aktivnosti. Delovni čas vpliva na subjektivno blaginjo. Raziskave v Veliki Britaniji kažejo, da delne zaposlitve bolj vplivajo na manjšo stopnjo zadovoljstva z življenjem kakor zaposlitve za polni delovni čas. Manjšo stopnjo zadovoljstva izražajo tudi prebivalci z zelo dolgim delovnim časom. Večkratne zamenjave delovnega časa se izražajo z manjšim zadovoljstvom z življenjem. Prebivalci, ki neformalno dolgo skrbijo za druge, izražajo manjšo subjektivno blaginjo, ta je manjša tudi pri tistih, za katere neformalno skrbijo drugi zaradi občutka izgube samostojnosti. Pri povezavah med subjektivno blaginjo in članstvom v organizacijah, ki niso povezane s cerkvijo, so bile ugotovljene pozitivne povezave; posebno pozitivni učinki so bili ugotovljeni pri starejših ljudeh. Hkrati je bilo ugotovljeno tudi nasprotno, da so srečnejši ljudje bolj nagnjeni k prostovoljnemu delu. Osebne aktivnosti, povezane z delom, kakor je npr. vrtnarjenje, se odraža z večjim zadovoljstvom z življenjem in so pomembne predvsem za ljudi po šestdesetem letu starosti, saj je fizična aktivnost negativno povezana z depresijami. Med enkrat ali večkrat tedenskimi verskimi aktivnostmi in zadovoljstvom z življenjem je visoka stopnja povezanosti; za pozitiven učinek zadošča že aktivnost enkrat mesečno.

Peto skupino sestavljajo vedenja in zaupanja sebi/drugim/življenju. Različne življenjske okoliščine lahko vplivajo na zadovoljstvo z življenjem. Posebej so bile preučene finančne razmere. Pričakovano so ugotovitve potrdile, da so revni izražali nižje zadovoljstvo z življenjem. Tudi spremembe finančnih okoliščin, zlasti poslabšanje finančnih razmer v primerjavi s preteklim letom, močno poslabšajo zadovoljstvo ne le revnih, pač pa vseh dohodkovnih skupin prebivalstva. Podobno je bilo ugotovljeno tudi glede varnosti zaposlitve. Zaupanje v družbo je močno povezano z zadovoljstvom in srečo, odraža pa se tudi z manjšim številom samomorov. Povečanje socialnega kapitala za 10 % poveča zadovoljstvo z življenjem za 4,5 % (Bjornskov, 2007, v Dolan, Peasgood, White, 2008, str. 105). Politična prepričanja vplivajo na ekonomske in socialne okoliščine. Študije kažejo, da je za levo usmerjene prebivalce največje zlo brezposelnost, za desno usmerjene pa

inflacija (Alesina, 2004, v Dolan, Peasgood, White, 2008, str. 106). Eno in drugo zlo se odražata tudi pri izražanju subjektivne blaginje obeh skupin prebivalcev. Študije o vplivu religije na subjektivno blaginjo, izvedene v Združenih državah Amerike in Evropi, so pokazale, da so verujoči srečnejši od neverujočih. Subjektivna blaginja se je po izračunih zaradi izgube dohodkov ali brezposelnosti znižala za polovico manj pri verujočih.

V šesti skupini je opredeljena povezanost med blaginjo in stiki z najbližjimi, ki jih sestavljajo partnerska razmerja (zakonski stan in intimno razmerje), imeti otroke in srečevanje s prijatelji ter družino. Vse študije kažejo na pomembnost socialnih stikov oziroma socialnega kapitala. Tako študije praviloma kažejo, da samski izkazujejo nižjo subjektivno blaginjo od tistih, ki so v partnerskih zvezah. Samo v nekaterih raziskavah je subjektivna blaginja izražena višje pri samskih ženskah kakor pri poročenih. Nekatere študije kažejo, da otroci nimajo pomembnega vpliva na srečo, pomemben vpliv pa izkazujejo pri kazalniku zadovoljstva z življenjem (Haller in Hadler, 2006, v Dolan, Peasgood, White, 2008, str. 107). Pri samohranilcih imajo otroci celo negativen vpliv na subjektivno blaginjo. Pri »imeti otroke« na rezultate raziskav vplivajo tudi družbeni in kulturni dejavniki, zato so vplivi po državah različni. Vse študije kažejo, da socializacija z družino in prijatelji pozitivno vpliva na subjektivno blaginjo.

V zadnjo, sedmo skupino je uvrščeno široko ekonomsko, družbeno in politično okolje. Skupino sestavljajo ekonomska neenakost, stopnja brezposelnosti, inflacija, sistemi socialne varnosti in javna socialna zavarovanja, demokracija, podnebje in naravno okolje, varnost ter razvojno nazadujoče regije in urbanizem. Študije o vplivu ekonomske neenakosti na subjektivno blaginjo so številne, vendar niso enoznačne. Po nekaterih dohodkovne neenakosti zmanjšujejo subjektivno blaginjo, po drugih pa jo povečujejo. Do razlik prihaja zaradi različnih pojmovanj dohodkovnih razlik v različnih državah, kar je tudi zgodovinsko pogojeno. V Latinski Ameriki, kjer so dohodkovne razlike velike, te zmanjšujejo subjektivno blaginjo. V Rusiji, kjer so bile v času komunističnega režima razlike relativno majhne, pa prebivalci ocenjujejo, da povečevanje dohodkovnih razlik povečuje subjektivno blaginjo. V Rusiji in tudi v drugih državah, ki so hitro prešle tranzicijo, znanstveniki opažajo pojav tunelskega učinka (angl. *tunneling effect*), ko prebivalstvo še nekaj časa povečanje dohodkovnih razlik ocenjuje kot pozitivno v pričakovanju, da bo to v prihodnosti povečalo tudi njihove dohodke in blaginjo (Ravallion in Lokshin, 2000; Senik, 2002). Visoka stopnja brezposelnosti zmanjšuje subjektivno blaginjo v Združenih državah Amerike in Evropi, kar je posledica strahu pred brezposelnostjo. Raziskave o vplivu inflacije na blaginjo so s časovnimi primerjavami med državami omejene. Vendar pa večina študij kaže na negativen vpliv inflacije na blaginjo v Evropi, Latinski Ameriki in Združenih državah Amerike.

Omejene so tudi raziskave o vplivu sistemov socialne varnosti in javnih socialnih zavarovanj na subjektivno blaginjo. Z ocenjevanjem vpliva izdatkov za socialno zaščito na srečo ali zadovoljstvo z življenjem povezave niso bile ugotovljene. Vpliv demokracije, izražen s stopnjo decentralizacije, je pokazal pozitivno povezavo z zadovoljstvom z življenjem. Podobno pozitivno povezavo je potrdila tudi uporaba indeksa demokracije. Raziskave o vplivu onesnaževanja, okoljskih dejavnikov in podnebja na subjektivno blaginjo so zelo omejene. Nesporno je bilo potrjeno le, da je zadovoljstvo z življenjem nižje na območjih, ki so bolj obremenjeni z ekološki problemi, in v regijah, ki so v razvojnem nazadovanju. Pri ugotavljanju zadovoljstva z življenjem med mestnimi in ruralnimi območji v večini študij ni bilo zaznati razlik, redke pa dajejo prednost ruralnim območjem.

2.2 Dejavniki, ki vplivajo na širši koncept blaginje

Širši koncept blaginje zajema poleg subjektivne blaginje posameznika še blaginjo družbe kot celote in njeno trajnost. Konceptualni pristopi pri merjenju blaginje in opredeljevanju dejavnikov blaginje družbe kot celote so po Stiglitzu, Seni in Fitoussiju (2009, str. 42) trije: prvi pristop se je razvil v tesni povezavi z obsežnimi raziskavami in temelji na subjektivni presoji blaginje posameznika, drugi temelji na zmožnostih in predstavlja kombinacijo različnih dejavnikov v smislu »delati-biti« in svobodi izbire delovanja, tretji pristop pa temelji na pravični razporeditvi virov. Tretji pristop se je razvil znotraj ekonomske tradicije, izhajajoč iz ekonomije blaginje, in tehta med različnimi nedenarnimi razsežnostmi blaginje na način, ki spoštuje človekove preference. Objektivne okoliščine blaginje so zmogljivosti in njihova razporeditev za zadovoljevanje potreb, ki odločilno vplivajo nanjo.

Med pomembne dejavnike blaginje družbe kot celote poleg ekonomske (materialne) sodijo (Stiglitz, Sen in Fitoussi, 2009, str. 45–54): zdravje, izobrazba, osebne aktivnosti, politični glas in vladanje, socialna povezanost, okoljske razmere ter varnost pred osebnimi in ekonomskimi tveganji. Zdravje je z vidika dolžine in kakovosti življenja pomemben del blaginje, določata pa ga umrljivost in obolevnost. Izobrazba je z vidika spretnosti in kompetenc pomembna za ekonomsko proizvodnjo, močno povezana pa je tudi z blaginjo, saj so bolj izobraženi ljudje tudi bolj zdravi, brezposelnost je pri njih nižja, imajo več socialnih vezi in bolj sodelujejo v civilnem in političnem življenju. Posamezniki in gospodinjstva opravljajo veliko osebnih aktivnosti, ki so povezane z ekonomsko proizvodnjo (proizvodnja za lastne potrebe), so alternativna ekonomskim aktivnostim (neplačano delo v gospodinjstvih) ali pa so neposredno povezane z blaginjo (npr. prostovoljstvo). Politični glas je del blaginje in je korektiv javne politike; njegovo merjenje lahko pomaga ovrednotiti delovanje

večstrankarske demokracije, raven sodelovanja v vladnih odločitvah, obstoj svobode medijev in delovanje civilne družbe. Socialna povezanost, ki je včasih opisana kot socialni kapital, zagotavlja storitve ljudem, zato se lahko zmanjšajo tržni in javni programi. Okoljske razmere niso pomembne samo za trajnost, temveč vplivajo tudi na blaginjo: na zdravje, koristi od okoljskih storitev, na naravne privlačnosti, podnebne spremembe in naravne nesreče. Osebna tveganja vključujejo dejavnike, ki vplivajo na fizično integriteto vsake osebe (kriminal, nesreče), ekonomska tveganja pa obsegajo predvsem negotovosti, ki so povezane z brezposelnostjo, boleznijo ter starostjo in pomembno znižujejo blaginjo prebivalstva.

Če blaginja zajema tri podsisteme (ekonomski, družbeni in okoljski), pri čemer upošteva sedanjost raven in njeno trajnost, ostaja še vedno nerazrešena dilema, v kakšen razmerju so vsi trije podsistemi blaginje in kakšna je njihova soodvisnost od splošnega ekonomskega razvoja družbe. V literaturi smo našli dva različna pristopa.

Po prvem pristopu (Berheim, 2006) blaginjo sestavljajo štiri podsistemi. V prvem podsistemu je bruto domači proizvod (BDP), vendar le tisti del, ki zajema porabo in neto investicije, izven tega okvira pa so inflacija, neto dohodki tujcev in izdatki, povezani z varnostjo. V drugem podsistemu je ekonomska blaginja, na katero vpliva del doseženega BDP z netrznimi dejavnostmi, prostim časom in bogastvom (premoženjem); pri čemer brezposelnost in neenakost v dohodkih zmanjšujeta ekonomsko blaginjo. V tretjem podsistemu so posameznikove življenjske razmere, ki vključujejo nematerialne vidike blaginje, kakor so: zdravje, življenjska pričakovanja, izobrazba in stanje okolja. Četrty podsistem tvori sreča, ki je glavni cilj blaginje, ki je odvisna predvsem od družine, prijateljev, zadovoljstva z delom in od različnih aktivnosti.

Drug pristop enakovredno obravnava človekov in okoljski sistem, pri čemer je okoljski sistem pogoj za delovanje prvega in hkrati njegova omejitev (Hall, 2010). Ta pristop je v zadnjem času najpogostejši, saj ga zagovarja tudi OECD. Človekov sistem združuje subjektivno blaginjo posameznika in blaginjo družbe kot celote, podpirajo pa ga tri težišča: ekonomija, kultura in kontrola. Okoljski sistem obsega eno težišče, in sicer pogoje ekosistema. Znotraj vsakega težišča obstajajo medsebojne povezave, ki vplivajo na rezultat blaginje. Pri človekovi blaginji končni rezultat povezav vključuje fizično in mentalno zdravje, znanje in razumevanje, primerno delo, ekonomsko blaginjo, svobodo, samoodločbo in medčloveške odnose. Kot vmesni rezultat so še tri podpora težišča: nacionalni dohodek in nacionalno premoženje (ekonomija); človekove pravice in civilno ter politično angažiranje, varnost in nasilje, zaupanje in dostop do storitev (kontrola) ter kulturna dediščina, umetnost in prosti čas (kultura). Ekosistem se izraža s štirimi elementi: zemlja, vode,

biološka raznovrstnost in zrak. Noben od obeh sistemov ne more delovati izolirano. Med seboj sta povezana z ekosistemskimi storitvami in vplivi ter z upravljanjem z viri.

2.3 Dejavniki, ki jih zajemajo oblikovani kazalniki blaginje v praksi

Za načrtovanje in spremljanje blaginje posameznikov in družbe kot celote potrebujemo ustrezna metodološka orodja in kazalnike. Medtem ko so se merila subjektivne blaginje (različne ankete) začela oblikovati že prej (po letu 1960), se je razvoj podatkov in kazalnikov blaginje družbe kot celote začel znatno pozneje, predvsem v zadnjem desetletju, ko so k njihovem oblikovanju pristopile nekatere mednarodne institucije in posamezne države. Čeprav nekateri sintezni kazalniki ali pa nabori posameznih kazalnikov že izkazujejo blaginjo, obstaja še precej dejavnikov blaginje, ki metodološko ali podatkovno niso ustrezno pokriti. Zato v svetovnem merilu še ne obstaja merilo blaginje (kakor npr. BDP za materialno proizvodnjo), ki bi bilo splošno sprejeto. V pričujočem prispevku smo analizirali nekaj že uveljavljenih meril z namenom, da ugotovimo, katere dejavnike blaginje ta merila pokrivajo.

Med sintezni kazalniki smo analizirali tiste, ki izkazujejo podatke tudi za Slovenijo in zato so v slovenski stroki in javnosti bolj poznana. To so: indeks človekovega razvoja (angl. *Human Development Index – HDI*), ki ga od leta 1990 pripravljajo Združeni narodi; indeks srečnega planeta (angl. *Happy Planet Index – HPI*), ki ga je leta 2006 razvil NEF (New Economics Foundation); indeks trajnosti družbe (angl. *Sustainable Society Index – SSI*), ki ga je prav tako leta 2006 razvila Sustainable Society Foundation; indeks kakovosti življenja (angl. *Quality of Life Index – QLI*), ki ga izvaja institucija Nation Ranking; še en indeks kakovosti življenja, ki ga pripravlja Economist Intelligence Unit; zadovoljstvo z življenjem (angl. *Satisfaction with Life Index*), ki se uporablja že od šestdesetih let preteklega stoletja (Diener, 1985), in v praksi tudi že dolgo znan Gallupov indeks blaginje (Deaton, 2008). Indeks zadovoljstva z življenjem in Gallupov indeks blaginje pokrivata subjektivno blaginjo, drugih pet indeksov pa ustreza širšemu konceptu blaginje.

Pri sintezni merilih so dohodki, dohodkovna porazdelitev in bogastvo najpogostejši dejavniki, ki jih sintezni kazalniki pokrivajo pri ekonomski blaginji. Pri indeksu trajnosti družbe so med področji tudi temeljne človekove potrebe po hrani in pijači, pri indeksu človekovega razvoja pa še stanovanjsko bivalne razmere, kar ne preseneča, saj želi sintezno merilo izražati blaginjo tudi v najrevnejših državah sveta. Pri družbeni blaginji so v ospredju dejavniki zdravja, izobraževanja, enakosti spolov, močno poudarjena pa sta tudi svoboda in demokracija. Pri okoljski blaginji dejavnike blaginje lahko razdelimo na dva dela: čisto in zdravo okolje za

sedanjo generacijo ter skrb za zdravo okolje in naravne vire za prihodnje generacije.

Dejavniki blaginje, ki jih mednarodne institucije OECD, Eurostat, Eurofound in NEF uvrščajo med temeljna za izražanje blaginje, so zelo različni, kar je posledica različnih pristopov. OECD je v letu 2008 začel s svetovnim projektom »Merjenje napredka družb« (angl. *Measuring the Progress of Societies*). Iz njihovega načina spremljanja boljšega življenja izhaja, da so pristopili k širšemu pojmovanju blaginje, njihov cilj pa je bogat nabor kazalnikov, ki bo podpiral razvojne politike za boljše življenje (OECD Better Life Initiative; Compendium of OECD Well-Being Indicators, 2011). Eurostat je za potrebe merjenja blaginje pripravil študijo o možnih kazalnikih blaginje, katere glavni cilj je povezati merjenje stanja blaginje z dejavniki, ki so jo povzročili, in to uporabiti kot izhodišče za nadaljnje zbiranje podatkov, analizo in pripravo politik (Eurostat Feasibility study for Well-Being Indicator, 2011). Eurofound je v letu 2003 začel zbirati individualne podatke o življenjskih in delovnih razmerah in prikazuje socialni položaj prebivalstva v Evropski uniji. V začetku leta 2009 je NEF sprejela nacionalne račune blaginje, ki predstavljajo obsežen nabor kazalnikov blaginje (National accounts of Well-Being – NAWB, 2009). Zasnova merila je dinamična in odgovarja na vprašanje, kako ljudje živijo glede na okoliščine, aktivnosti in fiziološke vire, ter kombinira objektivne in subjektivne za blaginjo pomembne dejavnike.

Če dejavnike, ki jih analizirane mednarodne institucije pokrivajo, razporedimo na približno skupne dejavnike blaginje, ugotovimo, da razhajanja niso velika. Koncept OECD je zelo podoben konceptom sinteznih kazalnikov in tistim, ki jih razvijajo posamezne države, ki so večinoma tudi članice te organizacije. V osnovi blaginje sta izpostavljeni dve področji blaginje: materialni pogoji za življenje in kakovost življenja, izbrane dejavnike blaginje pa lahko razporedimo med ekonomsko (dohodek in bogastvo, zaposlitev, stanovanjske razmere), družbeno (zdravstveno stanje, uravnoteženost med delom in življenjem, izobraževanje, družbena povezanost, civilna gibanja in vlada ter osebna varnost) in okoljsko blaginjo (kakovost okolja) ter subjektivno blaginjo. Koncept Eurostata sestavlja pet področij in devet podpodročij. Šele podpodročja določajo, katerim dejavnikom blaginje jih lahko predpišemo (npr. področje fiziološke potrebe sestavljajo tri podpodročja, eno lahko pripišemo ekonomski blaginji: dohodki in stanovanje, dve pa družbeni: zdravje in temeljne pravice v zvezi z zdravjem in dohodki). Poleg fizioloških potreb sistem poudarja tudi varnost (fizična in politična varnost), ekonomsko varnost (izobrazba, veččina, delo), medčloveške odnose (družbena povezanost, temeljne človekove pravice), posameznikove aktivnosti (avtonomnost in svoboda ter kompetence in samospoštovanje), ki sodijo med družbeno blaginjo in varnost fizičnega okolja, ki ga razvrščamo med okoljsko blaginjo. Eurofoundov sistem blaginje v večji meri poudarja delo oziroma razmerje med delom in kakovostjo življenja, kar ne preseneča, saj

institucija raziskuje predvsem te povezave in probleme v družbi. Močno poudarjeno delo imajo tudi NEF-ovi nacionalni računi blaginje, ki imajo poleg temeljnih dveh računov (blaginja posameznika in blaginja družbe kot celote) še satelitski račun blaginje pri delu. Nacionalni računi blaginje ne upoštevajo okoljske sestavine blaginje.

Med analiziranimi merili blaginje po posameznih državah, preučili smo sisteme v Avstraliji, Kanadi, Združenem kraljestvu, Franciji, Irski, Finski, Novi Zelandiji, Nemčiji in Združenih državah Amerike, so pri ekonomski blaginji najpogosteje zastopani naslednji dejavniki blaginje: življenjska raven (dohodki, razporejanje dohodkov, nizki dohodki, premoženje), potrošnja, stanovanja, zaposlenost, osebna in ekonomska varnost pri ekonomski blaginji; zdravje, izobrazba in usposabljanje, delo, družina, družba in socialna kohezija, demokracija, kriminal, raba časa pri družbeni blaginji in okoljski blaginji. Okolje je ločeno po virih: biološka raznovrstnost, zemlja, notranje vode, oceani in morski rokavi, atmosfera, zrak. Združeno kraljestvo ocenjuje tudi sedanjo in prihodnjo okoljsko stanje. Nekatere države pod ekonomsko blaginjo uvrščajo tudi razmere, ki jih za razvoj blaginje nudi ekonomski razvoj (ki se izkazujejo s kazalniki bruto domači proizvod, nacionalni dohodek, javni dolg), druge obravnavajo samo ekonomsko blaginjo prebivalstva. Povsem različno je tudi pojmovanje mejnih področij. Delo je pomemben dejavnik za pridobitev ekonomske blaginje, problem brezposelnosti je prav tako dejavnik družbene blaginje. Podobno je tudi promet uvrščen med družbeno ali okoljsko blaginjo. Javni promet je storitev, ki pomembno vpliva na družbeno blaginjo, cestni promet pa je tudi velik onesnaževalec okolja.

Med dejavniki subjektivne blaginje posameznikov in blaginje družbe kot celote, opredeljenimi v teoriji in praksi, ni večjih razhajanj. Pri ocenjevanju subjektivne blaginje so med dejavniki, ki jih zajemajo institucije in države v praksi, tudi nekatere osebne značilnosti posameznikov, ki med dejavniki blaginje družbe kot celote niso posebej poudarjene, kar je nedvomno pomanjkljivost predvsem v sedanjem času, ko npr. predvsem mladim zaradi visoke stopnje brezposelnosti niso omogočeni ustrezni pogoji za pričetek poklicne poti in ustvarjanje družine in je zato njihova blaginja precej nižja. Med dejavniki blaginje, ki jih nekatere države posebej poudarjajo, je področje ekonomske varnosti, ki zajema nevarnost izgube zaposlitve in brezposelnosti, bolezni, razpada družine in revščine v starosti. Oblikovanje primerne metodološkega orodja in podatkov za izkazovanje ekonomske varnosti prebivalstva je še v fazi akademskih razprav (Osberg, Sharpe, 2002, str. 295–309). Metodološko in podatkovno neustrezno pokritih pa je še več dejavnikov blaginje, zato se skoraj vsi doslej v praksi sprejeti sistemi meril blaginje še dograjujejo in posledično dokaj pogosto spreminjajo.

3. Vloga države pri izboljševanju blaginje

Že iz dosedanjih ugotovitev v tem prispevku so za blaginjo posameznikov in družbe kot celote v razvitih državah pomembnejši drugi dejavniki, kakor je raven dohodka, veliko teh dejavnikov pa vzpostavlja in zagotavlja država kot institucija s svojim delovanjem. Osredotočimo se na tri: načrtovanje razvoja in vodenje razvojnih politik, izbira javnih dobrin in delovanje institucij.

Na prvo mesto postavljamo načrtovanje razvoja in vodenje razvojnih politik. Njen glavni cilj je blaginja ljudi in razvoj dejavnikov, ki jo kratkoročno in dolgoročno omogočajo. Pomembni dejavniki zagotavljanja dolgoročne blaginje so prebivalstveni potenciali in demografski trendi, delovna mesta in plače, ki zagotavljajo ustrezne dohodke prebivalstvu za življenje in prihranke za starost, dostopnost do osnovnih storitev zdravstva in izobraževanja, čisto in zdravo okolje ter dobro delujoča država in njene institucije, ki prebivalstvu zagotavljajo varnost ter uresničevanje pravic demokracije, svobode, enakosti ipd. in spodbujajo kopičenje socialnega kapitala. Ekonomska rast ne more biti primarni razvojni cilj, če hkrati ne zagotavlja delovnih mest za zaposlovanje delovno sposobnih prebivalcev, investicij v infrastrukturo ter davkov in prispevkov za financiranje javnih storitev ter redistribucijo dohodkov in premoženja med različnimi sloji prebivalstva. Ekonomska rast je glavni razvojni cilj njenih podjetij, ki hkrati z maksimiranjem dobička želijo ustvariti delovna mesta z nižjimi stroški dela ter čim nižjimi davki in prispevki. Razvojni cilji države in podjetij so v določenih delih nasprotujoči, s prostim pretokom delovne sile in kapitala se ta nasprotja lahko samo še poglobljajo. Nasprotja se lahko delno ublažijo, če država zagotavlja pogoje za uspešen ekonomski razvoj in učinkovito delovanje podjetij ter rešuje nasprotovanja med podjetji in prebivalstvom, najpogosteje glede plač, varovanja okolja in razmestitvijo dejavnosti v prostoru (urbanizmom). Med ekonomskim razvojem in blaginjo njenih prebivalcev sta tudi medsebojna povezanost in delovanje. Srečni in zadovoljni delavci, ki so hkrati tudi bolj izobraženi, zdravi in imajo urejene bivalne in družinske razmere, so tudi produktivnejši in bolj ustvarjalni. Ekonomski razvoj in razvoj blaginje prebivalstva morata upoštevati načelo trajnosti, to je uravnoveženosti med ekonomskim, socialnim in prostorskim razvojem, ki omogoča kopičenje ekonomskega, človeškega, socialnega in okoljskega kapitala za prihodnje generacije.

Za blaginjo je zelo pomembna možnost javne izbire dobrin, ki jih s pobranimi davki in prispevki zagotavlja država. Javna izbira pomeni javno oziroma družbeno odločitev o stvareh, ki zadevajo družbo kot celoto. Pri javni izbiri skupine posameznikov in interesnih skupin kot potrošniki ali proizvajalci maksimirajo vsak

svojo individualno korist. Med subjekte javne izbire uvrščamo uradništvo (birokracijo), interesne skupine in volivce. Uradništvo, ki državi svetuje o optimalni količini javnih dobrin, je pomemben dejavnik ponudbe in povpraševanja javnih dobrin, vendar pri tem ne upošteva želja prebivalstva. Interesne skupine so skupina posameznikov s skupnim interesom ali ciljem na strani povpraševanja in ponudbe, ki ga poskušajo doseči z vplivanjem na javno politiko. Tretja skupina so volilci, ki jih med seboj izbere prebivalstvo. Javna izbira predstavnikov prebivalstva se izvede na volitvah. S političnega vidika pomenijo volitve aktivno sodelovanje prebivalstva pri oblasti, ko volijo politične stranke praviloma na podlagi njihovih programov, v katerih so bolj ali manj natančno opredeljene tudi javne dobrine, ki jih bo politična opcija zagotavljala prebivalcem ob njihovi izvolitvi. Po izvolitvi predstavniki prebivalstva v parlamentu vsakoletno potrjujejo proračun, z njim pa tudi izbiro in obseg javnih dobrin, ki jih bo država financirala v tekočem letu. Običajno se dejanska izbira javnih dobrin razlikuje od obljub v predvolilnih programih. V času vladanja so vladajoče politične stranke bolj ali manj zaprte interesne skupine, ki onemogočajo, da se izrazijo tudi posameznikove želje. Ker bi tudi posamezniki morali imeti priložnost za izražanje svojih želja in predlogov, bi bilo treba obstoječi volilni sistem bolj približati prebivalstvu. Rezultati analiz namreč kažejo, da imajo neposredne demokratične pravice prebivalcev visok pozitiven učinek na srečo (Frey, Stutzer, 1999, str. 19-20).

Za blaginjo je pomembno tudi delovanje institucij, ki zagotavljajo učinkovito delovanje zakonodajne, izvršilne in sodne veje oblasti. Zakonodajna veja oblasti zagotavlja normativne ureditve, kakor so: (i) vzpostavljanje pravil in institucij, (ii) zagotavljanje pravnih in zakonodajnih podlag, (iii) zagotavljanje javnih dobrin in urejanje negativnih zunanjih učinkov (eksternalij), (iv) podpiranje makroekonomske stabilizacije, (v) prerazdeljevanje dohodka. Izvršilna veja oblasti zagotavlja učinkovito izvajanje norm, sodna pa za pravni red pri delovanju države in vseh subjektov družbe. Neustrezno delovanje institucij, ki se odraža v oblikah korupcije, slabega sodnega varstva pravic in nepravilnosti v družbi, izrazito negativno vplivajo na blaginjo prebivalstva. Raziskave kažejo, da imajo družbeno povezovalni mehanizmi med prebivalci, družbene norme, zakonodaja, ki ureja pravila med zasebno in javno sfero, velik vpliv na blaginjo prebivalstva (Frey, Stutzer, 2009, str. 18-19).

4. Sklep

Preučevanje blaginje prebivalstva, ki ima v socioloških krogih že zelo dolgo tradicijo, je v ekonomski znanosti posamično potekalo že prej, v literaturi je posebej izpostavljena leta 1974 objavljena Easterlinova analiza povezave med dohodki in srečo, ki je povzročila večji razmah različnih preučevanj blaginje posameznikov in družbe kot celote. Strokovnjaki z ekonometričnimi

metodami preučujejo povezave med posameznimi dejavniki blaginje prebivalstva in srečo oziroma zadovoljstvom z življenjem. Med ekonomskimi dejavniki so bili največkrat preučevani dohodki, zaposlenost in inflacija, med drugimi pa zdravje, izobraževanje, demokracija ipd. Ugotovitve kažejo, da višine dohodkov vplivajo na blaginjo le do določene ravni, potem pa so pri dohodkih pomembnejši drugi dejavniki, na primer razlike med dohodki, dohodkovne neenakosti, nihanja dohodkov in nematerialni dejavniki. Na blaginjo posameznika in družbe kot celote ima zelo velik negativen vpliv brezposelnost oziroma strah pred izgubo zaposlitve. Negativen vpliv ima tudi inflacija, vendar ne tako velikega kakor brezposelnost. Zelo pomemben dejavnik subjektivne blaginje posameznika je zdravje, pri povezavi med izobraževanjem in blaginjo posameznika pa visoke povezave niso bile ugotovljene. Visoke medsebojne povezave so bile zaznane med izobraževanjem in zdravjem. Poudarimo naj še pomembno povezavo med neposredno demokracijo in blaginjo posameznikov, kar kaže na to, da prebivalci želijo neposredno sodelovati pri političnih odločitvah in javni izbiri dobrin, ki jih zagotavlja država.

V prakso so se merila subjektivne blaginje posameznikov (javnomnenjske ankete) začele uvajati po letu 1960, različni sistemi subjektivnih in objektivnih kazalnikov pa so se začeli oblikovati po letu 1990, intenzivneje pa v zadnjih petih letih. Pri postavitvi meril blaginje so se v različne projekte vključile svetovne institucije (npr. OECD, Eurostat, Združeni narodi), različne fundacije (npr. Eurofound, NEF, Sustainable Society Foundation, Gallup), statistični uradi držav (npr. Avstralija), raziskovalne institucije (npr. Kanada) in celo vlade. V nekaterih razvitih državah imajo z merjenjem blaginje že dolgoletno tradicijo (npr. Avstralija, nordijske države, Nizozemska, Irska). Procesi širitve v druge države so se okrepili med gospodarsko krizo oziroma takoj po njenem prvem valu. Veliko zaslug za začetek teh procesov ima tudi Francija, ki je izvajala projekt pod vodstvom svetovno priznanih strokovnjakov Stiglitz, Sena in Fitoussija, ter OECD, ki je pri pripravi projekta združil več kakor sto držav.

Preučevanje blaginje posameznikov in družbe kot celote je z vidika razvojne naloge države izjemnega pomena. Dosedanje merilo razvitosti države (BDP na prebivalca) ne meri blaginje prebivalstva, preučevane povezave med dohodki in subjektivno srečo se namreč v razvitih gospodarstvih večinoma niso potrdile. Sreča in zadovoljstvo prebivalcev oziroma blaginja posameznikov in družbe kot celote se prek zadovoljstva delavcev odraža tudi na produktivnosti in inovativnosti v proizvodnem procesu, kar pospešuje želeno konkurenčnost in ekonomsko rast. Ekonomska rast lahko posledično prek ustreznih mehanizmov delitve dohodkov povečuje blaginjo prebivalstva. Zato je ključnega pomena, da države v koncept načrtovanja razvoja sprejmejo poleg načrtovanja ekonomskega razvoja, ki se izkazuje prek sistema nacionalnih računov,

tudi načrtovanje razvoja blaginje družbe kot celote prek ustreznega sistema meril (kazalnikov) ter vzpostavijo medsebojne povezovalne učinke med ekonomskim razvojem in blaginjo sedanjih in prihodnjih generacij. Naloga stroke pa je, da vzpostavi sistem meril blaginje posameznikov in družbe kot celote ter nadaljuje z raziskovanjem medsebojnih povezav različnih dejavnikov blaginje in merjenjem njenih učinkov.

Literatura in viri

Bergheim, S. (2006). *Measures of well-being*. Frankfurt am Main: Deutsche Bank Research.

Deaton, A. (2008). *Income, Health and Wellbeing Around the World: Evidence from the Gallup World Poll*. National institute of health.

Diener, E. et al. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment* (49)1, str. 71–75.

Dolan, P., Peasgood, T., White, M. (2008). *Journal of Economic Psychology*, 29, str. 94–122.

Druga evropska raziskava o kakovosti življenja – prve ugotovitve (2009). Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Condition.

Easterlin, R. D. (1974): *Does Economic Growth Improve the Human Lot*. Some empirical Evidence. Pridobljeno na: http://graphic8.nytimes.com/images/2008/04/1_20_07_2013.

Easterlin, R. A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organization* Vol 27, str. 35–447.

Eurostat feasibility study for Well-Being indicators. (2011). Luksembourg: Eurostat.

Frey, B. S., Stutzer, A. (1999). *Happiness, Economy and Institutions*. Working Paper. Zurich: Institute for Empirical Research in Economics University of Zurich.

Frey, B. S., Stutzer, A. (2002). What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*. Vol. XL.

Frey, B. S., Stutzer, A. (2002a). The Economics of happiness. *World Economics*, Vol 3, No 1.

Frey, B. S., Stutzer, A. (2007). *Should national happiness be Maximized?* CREMA – Center for Research in Economics, Management and the Arts.

Frey, B. S., Stutzer, A. (2009). Happiness and public Choice. *Public choice*, Vol 14 (september 2010), str. 557–573.

Gallup Healthways Well-Being Index. Pridobljeno na: <http://www.well-beingindex.com/stateCongressDistrictRank.asp>, dne 05. 08. 2011.

Hall, J. (2010). *Developing societal progress indicators: A practical guide*. Working Paper No. 35. Paris: OECD.

Human Development Report 2010 (2010). New York: United Nations Development Programme.

Javornik Skrbinšek, J. (2011). *Konceptualna in metodološka izhodišča projekta spremljanja blaginje*. Delovni osnutek / Izhodišča za razpravo. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

Kahneman, D., Krueger, A. B. (2006). Developments in the Measurement of Subjective Well-Being. *Journal of Economic Perspectives*. Volume 20, Number 1.

Krueger, A. B., Kahneman, D., Schkade, D., Schwarz, N., Stone, A. A. (2009). *National Time Accounting: The Currency of Life*. Pridobljeno na: <http://www.krueger.princeton.edu/uta2.pdf>, 14. 09. 2010.

Layard, R. (2003). *Income and happiness: Rethinking economic policy*. Pridobljeno na <http://cep.lse.ac.uk/events/lectures/layard/RL04>, 20. 07. 2013.

Layard, R., Mayraz, G., Nickell, S. (2007). *The Marginal utility of Income*. CEP Discussion Paper No 784. LSE The London School of Economics and Political Science.

Layard, R., Mayraz, G., Nickell, S. (2009). *Does Relative Income Matter? Are the Critics Right?* CEP Discussion Paper No 918. LSE The London School of Economics and Political Science.

National Accounts of Well-being: Bringing real wealth onto the balance sheet. (2009). NEF. Pridobljeno na www.nationalaccountsowellbeing.org. 05. 08. 2011.

OECD Better Life Compendium of OECD well-being indicators, (2011). Paris: OECD.

Osberg, L., Sharpe, A. (2002): An index of economic well-being for selected OECD countries. *Review of Income and Wealth*, Series 48, No 3, str. 291–316. Pridobljeno na http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL/Images/Journal_Samples/ROIW0034-6586~48~3~56%5C056.pdf, 14.09.2010.

Our Common future (1987). United Nations.

Ravallion, M., Lokshin, M. (2000). Who wants to redistribute? The tunnel effect in 1990s Russia. *Journal of Public Economics*, št. 76, str. 87–104.

Senik, C. (2002). *When information dominates*

Comparisen: A Panel Data Analysis Using Russian Subjective Data. Working paper number 495. Michigan: The William Davidson Institute at the University of Michigan Business School.

Stevenson, B., Wolfers, J. (2008). *Economic Growth and subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J-P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social progress*. Brussels: European Commission.

Strategija razvoja Slovenije (2005). Ljubljana: Urad republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

Sustainable Society Indeks SSI-2010 (2010). The Hague: Sustainable Society Foundation.

The Economist Intelligence Unit's quality-of-life index. Pridobljeno na <http://www.economist.com/media/pdf/qualityoflifeindex>, dne 09. 08. 2011.

The Happy Planet Index 2.0 (2009). London: New Economics Foundation.

Vaury, O. (2003). *Is GDP a good measure of economic progress?* Post-autistic economics review. Issue no. 20. Pridobljeno na: <http://www.paecon.net/PAEReview/issue20/Vaury20.htm>, 14. 09. 2010.